

Над Озівською „калюжею“.

I.

На галасливому перехресті київських вулиць зустрів я приятеля. Давно ми з ним бачилися, і через те балочка була довга і нідочого. Ніби про все намагалися розповісти один одному — і ні про що не розповіли. Вразив мене мій приятель одним повідомленням:

— Учителюю в залізничному технікумі. Маю квитки на весь СРСР; торік Мурман одвідав, а цього літа Туркестаном мандрував.

Я не заздрив моєму приятелеві. Не можна ж геть усім викладати в залізничних школах і, користуючись безплатними квитками, об'їхати цілий СРСР. Не заздрив ще й через те, що волію перше, аніж подаватися в далекі світи, вивчити як слід свою батьківщину.

Нетерпляче чекав я на відпустку. А коли дочекався, заплатив повну вартість квитка і подався на північне узбережжя моря Озівського. Давно бо спокушувала й надила мене вибаглива, химерна лінія північних берегів цієї «калюжі», як приизрливо звуть Озівське море люди, що взагалі бачили синю морську фарбу тільки на географічних мапах. На березі Озівської «калюжі», в старому місті Бердянському, оселився я й упірнув у цікаве тамтешнє життя...

Довго й марудно викручувався й вигинався замурзаний поїзд між ярками та пагорками, аж доки не всунувсь у Бердянське й зупинився коло чепурненського білого вокзалу. Місто зустріло довірливого пілігрима стовпами шmalкої куряви, паощами, що свідчили про відсутність у місті найменших натяків на каналізацію, і одразу звичайно згадалося:

— Уперше ступає нога моя тут. Нікого я не знаю...

Аж ось почуття самотності раптом перервав голосний вигук:

— Який дідько загнав тебе в цю чортову діру? Доки не пізно,— вертай назад...

Я спочатку захвилювався, а потім вирішив поставитися до приятелевих міркувань приблизно так, як до завбачань Укрмету...

Після зустрічі з пессимістичним приятелем, залишилося турбот небагато: старий пристойний візник, з поважною бородою й шляхетним обличчям довів, що на шляхетне обличчя годі покладатися, бо возив мене без потреби по місту, щоб запросити потім, як за батька. Хвилястий брук бердянських вулиць, курява, вибої на шляхах Матроської Слободи, недовга розмова з похмурою рибачкою — і передо мною сторінка нового бердянського життя.

II.

Невеличке подвір'я, з трьох боків обгорожене дуже примітивним і ненадійним парканом. Четвертий бік немає огорожі чи, правдивіше, огорожа тут природна — ота сама Озівська калюжа, що лагідно плещеться в м'який пісок за п'ятдесят кроків від хати. Хата, чи пак кімната в тій хаті, — то дуже умовне місце осіlosti. Та й як же усидиш у тій хаті, коли в ній душно і сумно в той час, як усе подвір'я завішане різноманітною снастю рибальською, а беріг густо уквітчаний баркасами, що поспускали вітрила, як мартини крила, плаваючи по воді. Мій новий господар — професіонал, як більшість мешканців Матроської Слободи, рибалка з великим стажем. Коли він не спить десь у затінку після нічних ловів, то обов'язково лагодить снасть, порається коло баркаса або готується разом з великим гуртом своїх у море рибалити.

Бердянське було колись визначним портом. Тепер портові оброботи підупали, пароплави рідко стають на якір, щоб забрати вантаж і пасажирів. Адміністративний центр — округу перенесено в Маріупіль, у Бердянському тільки район. Мабуть, зовсім занепало б це своєрідне місто, що довгою смужкою простяглося понад берегом, та останніми часами почало набирати великої ваги, як курортний пункт.

За Матроською Слободою, коло вузької, довгої, як стріла, бердянської коси, що шпилем простяглася в море — чепурненький курорт. Він потужно розвивається, узвівшись риштованням, ростуть будинки, уночі далеко сяють дужі електричні лихтарі.

Чутки про курорт Бердянський швидко ширяться по Україні, та й за межами її, з'їздяться люди — хто організовано, а хто самотьоком — лікуватися Бердянськими грязями й ропою. Курорт іще молодий, не може вмістити всіх хворих, — через те селяться «курортні» в місті, здебільшого в Слободі, бо вона біжче до курорту.

Мій хазяїн Федір Іванович поділяє загальні погляди на курортних усіх мешканців Матроської Слободи: курортні, мовляв, — це всіляка непотріб, що навалою суне з цілого світу в прекрасне лоно Бердянське. То дарма, що ця «непотріб» становить неабияку статтю в бюджеті аборигенів Матроської Слободи. Гроши грішми, а ставлення само собою — і в світогляді Федора Івановича я дуже добре відчуваю цю подвійність: цілком лояльне ставлення до моого гаманця й дуже підозріле — до мене.

У свій час ламається найгрубша крига. Прийшов час, зламалася вона й між нами — Федором Івановичем і мною. Насамперед, «курортний» не виявив жодних намірів лікуватися, подруге, надто вже щиро цікавиться він морем і рибальством. Нарешті, тут став у пригоді мені отой звичайнісінький випадок, що так часто займає в стосунках людських неналежне йому місце.

Треба було, щоб заклопотаний Федір Іванович незадоволено погодився взяти мене з собою в море поставити сітку на пузанка; треба було, щоб отой пузанок, якого я досі бачив тільки

в Соробкопівських кадубах, набився в сітку так несподівано густо, що ми втрьох за цілу ніч ледве-ледве його впорали й насыпали в баркас чималою купою. Цього було досить, щоб Федір Іванович рішучо й безповоротно визнав, що в «курортного» легка рука, що «курортного» слід запрошувати на рибу в море.

Всі, кому доводилося лікуватися чи відпочивати на Чорноморському узбережжі, — всі, мабуть, хоч сами рибалили, хоч спостерігали рибалок-професіоналів і їхню працю. Але щодо кількості, різноманітності риби Чорне море — справжня пустеля, якщо порівняти з Озівським. Я зовсім не маю наміру подати тут певний огляд іхтіофавні Озівського моря. Не знавець я в цих справах, та й за місяць не можна вивчити всіх мешканців Озівських хвиль, але, мавши за п'ятдесят кроків від хати море, живши місяць у професіонала-рибалки, я впізнав багато риб і навчився одрізняти одну від одної, хоч вони часто-густо дуже схожі між собою.

Постоявши хвилини п'ять-десять на березі, ви побачите, як недалечко, в хвилі,ходить на версі хребет риби, часами чималої. Це — клипець, риба з глистюком. Рибалки не їдять її, гидують; ловлять її руками, бо вона дуріє, здебільшого діти, а потім продають курортним чи за рибця чи за тараню. В Озівському морі є чимало так званої «красної» дорогої риби: чечуги, осятра, білуги, пестрюги; через те в хорошого рибалки ви до самої осени знайдете в льюху в бочці прекрасну зернисту і кру. Ловлять красну рибу варварським способом, здається, чи не забороненим: в місцях, де вонаходить, коли море добре грає, ставлять неймовірно гострі гачки на мотузках, на зразок наших переметів, і коли риба в хвилю йде горою, вона наколюється на гачки. Чимало риби, звісно калічиться, зриваючись з гачків, і гине.

Судак — звичайний гість у сітках рибальських на Озівському морі, великий прекрасний судак, що його тут звуть сулою. А потім ідуть з давен чихоня, тараня, чебак, рибець, щука. Далі йдуть дрібні: кефаль, бичок, пузанок, тулька, ратанька та рідкі випадкові: кутун, камбала і схожий до неї, але з тупим носом, калкан. Плиската камбала і калкан рідко потрапляють у сітку. Лежить ця плиската риба на дні. Чисто біла зісподу, вона горішнім краєм така схожа на дно морське і кольором і формою, що її, навіть пустивши на міляка, не додивишся близько.

Кожна риба вимагає свого способу рибальства, своєї снасти — і справжній рибалка-промисловець тільки й сильний снастю. Є снасть — є й риба, а снасть — річ дорога. Правда, потрібні ще міцні та тривалі руки людські, та з цього погляду мій Федір Іванович забезпечений добре. Хоч мої коротенькі враження, мабуть, і не цікавимуть бердянських фініспекторів, але мені не хотілося б особливо рекламувати багатий асортимент снасти Федора Івановича. Тим більше, що я помітив не дуже то дружне ставлення його до моїх спроб встановити деяку шкалу соціальної диференціяції бердянських рибалок і місце моого хазяїна в ній.

Та й з робочими руками не погано стойть справа в Федора

Івановича. Він і п'ятеро здорових, як дубки, синів — управляться за добру артіль рибальську, навіть і в гарячу пору, коли густо піде пузанок, чи бичок ловитиметься.

Мені невідомо, чи є підручники рибальства, де докладно розповідають, як усяку рибу ловити. Так чи так, але я розповім про деякі лови, бо для мене це були здебільшого зовсім нові речі.

Вся праця рибалки замикається в одному трикутнику: риба, море, вітер. В морі є чимало риби, а вітер, коли він сприятливий, допомагає рибалці, коли ні, шкодить, а часто й нищить рибалку. «Курортник», лежучи на пляжі, мало цікавиться вітром; хіба з того погляду, що він жене курячу та пісок в обличчя, забиває легені, не дає дихати цілющим морським повітрям. А рибалка, не вдаючись до послуг метеорологічної служби, з десятків ознак, часами кумедних, а часами ґрунтовних, вгадує собі на завтра, що то за година буде. І назви вітрів у рибалок залишилися старовинні, від колишніх колонізаторів наших морських узбережжів. Коли заграє «тремунтан» — північний або «грего» — північно-східній, — на березі тихо, не видно хвиль. Гори та будівлі прикривають від вітру прибережну смугу морську, і на ній не видно ані хвильки. Вода геть подається собі в море, одкриваючи вогкий м'який пісок, а там за два-три кілометри в морі, — о, там ви пізнаєте силу непевних, зрадливих і таких небезпечних «тремунтана» і «грего»!

Розпустив вітрила легенький баркас рибацький, навантажений великою сіттю, і за кілька хвилин берег з курортними та й саме місто вже ген-ген майорять у далечині, як якась строката смужка. Стрімлять тільки церкви, заводські димарі, та гора химерним зубчастим сильветом перетинає чистий блакитний обрій.

Баркас, немов оріхове лушпиння, стрибає з хвилі на хвилю. Клякнуту руки, тримаючи стерно, аж гуде «тремунтан» у вітрилах і щоглах. Федір Іванович почуває себе в морі, немов на печі. Вже сковалося місто, зайшло сонце, вже місячна смуга перетинається тисячами блискавок на високих хвілях, а Федір Іванович покрикує на хлопців і пильно вдивається в бурхливе море, неначе шукаючи чогось на ньому, хоч нічого ніде й не видно.

Раптом спокійна команда: «став сітку!» Немов найтонші єдваби, розбирають рибальські руки тонку дорогу снасть, викидають мотуззя з якорями. Поставити в море два кілометри сітки — на це треба не менше двох-трьох годин отакої марудної й важкої праці. А хвилі жбурляють баркасом, обливають водою. Баркас, позбувшись сітки, полегшив і стрибає на хвілях, мов норовистий кінь. Одежа мокра, як хлющ. Добре тільки, що вода тепла: сонце добре нагріло її за день, і збігає вона струмками з голови, з очей — за шию, за комір, і вибігає струмками з рукавів та ногавиць. Годі дбати про туалет: треба пильнувати стерна, добре стежити за вітрилами, бо один непевний рух — баркас зарie носом — і шукай вітра в полі!..

Пішла в море остання складка сітки, бовтнув на дно останній великий якір, сторч став і захитався прaporець на буйку.

Треба вертатися додому. Треба йти проти вітру, міняючи галси,

йти, як тут кажуть, із «зизом». Тут тільки починається справжня робота. Як скажений кінь, лягає баркас одним облавком на воду і задирає другого до гори. Нижчий облавок заливає воду, через верхній перекидаються й б'ють в обличчя хвилі. Потрібна організована, напружена й чітка робота. Два — з стерном і вітрилами, два — без перерви, на хвилину не вгаваючи, виливають воду. Води в баркасі по коліно й потрібний такий темп, щоб її не стало більше.

У цій короткій подорожі, що вимагає напруження цілої людської істоти, час збігає швидко. Важко збегнути, скільки часу йшли ми з «зизом». Коли ось, ніби хтось одрізав, за хвилину впала хвиля — і перед нами берег. Спокійний буденний бердянський берег: сидять під місяцем, фліртуючи, курортні, бавляться діти, п'ють вино та грають у карти купками рибалки.

Що це було? Ніби тільки-тільки одійшли ми від цього берега, і вже знов на ньому. І за короткий відтинок часу всю істоту людську так тріпонуло, що й не впізнаєш себе, ніби всього тебе до найдальших шпар хтось старанно вимив і вишкрябав твердою туалетною щіткою.

Були й інші ночі, тихі-тихі, коли море — сіре, як асфальтова підлога, коли баркас не рухнеться на воді й змотані вітрила безсило висять на реї. Сітку на пузанка поставили вдень, а тепер ми вибираємо її із здобиччю в баркас. Пузанок — риба сезонна й дуже вигідна для рибалки. Через те ми не одні в цьому морі темної ночі. З усіх боків долітають стримані голоси рибальських розмов. Дивуєшся тільки, як не переплутаються їхні сітки. Та з тисячі ознак, що з них для суходольної людини не існує ані одна, рибалка однаково, — удень чи вночі, в бурю, чи в тишу, — серед безмежного моря одразу впізнає місце, де він ставить звичайно свою сітку і каже: «тут!»

Пузанок іде недовго, і рибалки пильно стежать за його ходою, щоб угадати й упіймати вигідне місце. Пузанка здають у кооператив, чи продають приватників на штуку, на тисячі. У рибалок взагалі вважається за ознаку цілковитої непристойності питати про наслідок ловів. Отож коли йдуть розмови про тисячі спійманіх пузанків, то ці тисячі треба вважати за дуже й дуже умовні.

Бичка ловлять «драчкою». Бичок теж сезонна риба. Держиться на неглибоких місцях, на дні. Драчка збудована так, що вона тягнеться дном і захоплює бичка. Щоб ловити бичків, треба багато дечого знати, не так з техніки ловів, бо вона досить проста, як з топографії: треба знати місця, де бички бувають.

З двома молодими рибалками тягали ми драчку цілісенький пекучий серпневий день і на наслідки не могли поскаржитися. Нам безперечно щастило. Один по одному розпускали вітрила й подавалися в місто баркаси, втративши надію натрапити на бичків, а ми, де не затягали драчку, всюди витягали пристойно, а між бичками витягли й декілька великих камбал та калканів.

Приємно взагалі ловити рибу драчкою, але є в цих ловах одна

особливо специфічна приємність — дихати виключними, своєрідними пахощами морського дна.

Бичок ходить на мілинах, під бердянською косою, де один по одному простяглися два невеличкі острови: Дзензик великий і малий. На Дзендзику ростуть якісь особливі морські трави, якісь невідомі нам степовикам морські чи надморські полини. По берегах на міляках сидять качки, баклани, кроншнепи, — сила силенна всякого цікавого птаства.

Скрасти табуни цих птахів, ховаючись у полинах, — яка страшна спокуса для мисливця!

Між Дзендзиками й косою на кільканадцять верстов простяглися великі міляки. Скинувши штанята, цілесенький день мандрують хлопчаки тими міляками, ловлять клипців і цілими кошиками зразу ж носять на продаж до курортних. На тих таки міляках величезними табунами плавають качки і почивають себе чудово. Вони абсолютно неприступні на цих великих отворах просторах, хоч терплячі мисливці бердянські вдаються до всіляких хитрощів, щоб до тих табунів дістатися.

Коли починається осінній лет, бердянські мисливці пропускають одну по одній різноманітні хвилі птахів. Коли ви почуєте одчайдушну канонаду по садках у Слободі й колонії, — це значить, що летять горлиці; коли бухають зранку й до вечера на горі в степу, — це, мабуть, пішли перепелиці.

Крім таких недовгих сезонів, день-у-день стріляють під Бердянським качок, хоча й не з блискучими наслідками. В місцях, де постійно ранішніми й вечерніми зорями літають качки, покопано ямки й обсажено їх всіляким бур'яном. Ніби шанці, простяглися такі ямки між солодкими й солоними озерами за лиманом, і як тільки почнеться сезон, залюднені вони з вечера й до ранку міськими мисливцями, що сидять вечірню зорю, підночовують, сидять ранок, а потім, коли сонце добре припече, йдуть на роботу.

III.

Місто Бердянське із передмістями, Слободою, Німецькою колонією та курортом, простяглося довгою вузькою смужкою на морському березі, прикриваючись від північних холодних вітрів крутыми горами. Уздовж усього берега стоять рядами судна рибальські різних конструкцій, переважно з вітрилами, широкобортні, як оріхова шкаралуша, граціозні, рухливі баркаси. Звичайних човнів без вітрил і щогл мало. Їх не визнають на морі й звуть презирливо «гапками». «Гапка» — це судно бідняка. Хто заможніший, той у першу чергу спроможеться на баркас.

Вже поглянувши на ці великі флотилії, можна зрозуміти, що для людности в Бердянському морі й риба — головний засіб існування.

Матроська Слобода — велике передмістя, майже цілковито рибальське селище. Тільки де-не-де поміж рибалок живуть одинокі

родини робітників з заводу сільсько-господарських машин імені Першого Травня. Отож головний тон у слободі дають рибалки.

Праця рибальська — не легка. Примхливе море, вередливі вітри, а восени та взимку лютий холод — тисячі загроз та небезпек оточують життя рибальське.

Рибалка знає море, вміє вгадати погоду, добре орієнтується в тутешніх своєрідних природних умовах, але в масі своїй ще й сьогодні він темний, некультурний, він увесь — раб забобонів.

Серед Матроської Слободи червоною незgrabною копицею промстилась велика церква. Не було дня, щоб ретельний піп не дзвонив на всі лади, не правив у тій церкві. Рибалки на запигання про таку надмірну релігійність попову відповідають, що в попа «кльов поганий».

Я не мав змоги перевірити прибутків слобідського попа, але не раз спостерігав, як чималими юрбами, святочно прибравши, рибалки сунули до церкви.

Ніби жартома, виправдуючись і ніяково сміючись, каже старий рибалка:

— Нам без бога не можна, ми на морі живемо.

І здається так, що ніхто досі нічого серйозно не робить, щоб розвіяти ту атмосферу забобонів і релігійної омані, щоб попівському калатанню в дзвони протиставити щось інше, наше, сучасне.

Над низенькими хатинами Матроської Слободи високо стремлять дзвіниця й церква, але над жодною хатою ви не помітите антени, що тепер уже є звичайним явищем у кожному нашему селі. І школа на Слободі стоїть навіть без огорожі.

Коли рибалка має добру счасть, він забезпечує своє існування, але є рибалки — біднота. Вони пробують організувати колективи, артілі. Але спробам на перших кроках покищо не зовсім щастило, і це викликає сумніви одних і глузування інших.

У Бердянському є рибальська кооперація. Але робота тієї кооперації навряд чи може бути визнана за достатню. Досить сказати, що рибалки скаржаться на те, що їх обважують, що рибалки купують вагу чи важать рибу десь у приватника перед тим, як здати її в кооператив.

Навряд чи таке недовір'я рибальське цілком безпідставне, а коли це так, то де ж кооперація?..

За Матроською Слободою, на південних схилах гір Бердянських, великими масивами розляглися чепурні пристойні виноградники. Їх темна зелень здалеку виділяється на тлі посохлих трав, а великі грона чорного й білого винограду пригинають до землі міцні здорові кущі. Перший ранній виноград поїдають курортні, а потім роблять бердянські виноградарі непогані вина, від простої натуральної приємної берізки до зовсім пристойного й міцного портвайну.

І бердянські рибалки віддають велику данину цілому асортиментові тубільного виноробства.

Вино п'ють усі, від найменших дітей до жінок, дідів і баб.

П'ють такими дозами, що й уявити важко. Досить сказати, що четвертина, п'ять пляшок, зветься там презирливо «чверткою» і вважається чи не за гомеопатичну порцію. П'ють під свято і в свято, а часами й після свята.

Колись один гуморист пропонував дослідити, як впливає бургунське вино на візника. Не знаю, чи пощастило йому довести до краю цей дослід. А в Бердянському дослідити вплив вина на рибалку дуже легко. Вже з вечора під свято вичуєте, як несамовитими голосами діти й дорослі співають якихось жахливих пісень, співають хоч страшенно погано, але довго, тим самим спростовуючи дуже узагальнену думку історика, що «малоросси имеют большую наклонность и способности к пению». Хай би той історик послухав «способності» бердянських рибалок після берізки; він, мабуть, рішучо відмовився б від своїх безпідставних узагальнень.

Ще влітку йшли чутки в Бердянському про заходи державні до раціоналізації Озівського рибальства. Після чуток читали ми відгуки в газетах. Очевидячки, разом із раціоналізацією рибальства повстане питання про культурні заходи серед бердянських рибалок, серед старих, серед молоді, почнеться боротьба із тою поганою спадщиною, що, немов тягар, висить на рибальському побуті.

Коли задме один з вітрів південного напрямку — «гарбій», «острія», чи «широкко» — море же не високі, піняві, зелено-блілі хвилі на берег. Хвилі добігають до піску, б'ють у нього й розсипаються прозоро-блілою піною. І де б ви не були, в якому б гаморі чи в найглибшій задумі, вухо ваше відчує оце «дихання» моря, незалежно від того, чи буде воно тендітно ніжне, чи мало чим відрізнятиметься віддалкої канонади.

Море дихає...

В такі часи більшість курортників сидить на пляжі, не розмовляючи, дивиться ворохобну далечину. Далеко менша частина розважається, купаючись у прибережних хвильях, і купання в такий час більше захоплює, аніж гойдалка чи бігання на «гігантських кроках».

Ще цікавіше й приємніше, звичайно, йти під повногрудими напруженими вітрилами на зgrabному рибальському баркасі недалеко від берега морем. Та цієї насолоди зазнає щонайменше людей, бо коли б'ється в берег із грюкотом і ревом море, то рідко в його бурхливих хвильях ви побачите блілі крила вітрил рибальського баркаса. Стоять судна рибальські здебільшого при березі на якорях, із зібраними вітрилами, і впірнають у хвилю носами, як той табунець качок, що не зважаючи на бурю, спокійнесенько пливе собі вздовж берега.

Вітер давно вже впав, а вода у морі ще довго гойдається й хвилюється, як у ванні, що її хотіть од нічого робити розхитав на її хитких чаюнних ніжках. У такий час приємно їхати десь далеко од берега й відчувати, як утихомирюється море, як легше й вільніше біжить морем баркас, як дзюркоче, захлинаючись,

за стерном вода,—немов заїка, засапавшись, похапцем розповідає щось і не може путтям розповісти. Тоді на баркасі добре лежати очима дотори, стежити за примхливою грою хмарок та швидким спокійним льотом мартинів, що стежать з гори гострима очима своїми за здобиччю.

Нам ще далеко їхати до того місця, де мої рибалки сподіваються мати добрі лови. У нас сьогодні маштаби незвичайно великі. Ми вже одійшли від Бердянського верстов із двадцять — перед нами навколо одкрите море. Навіть високий оцупкуватий, незграбний маяк, що стоїть у самім кінці Бердянської коси, і той десь скованся за обрієм чи просто зник у соняшних блисках на морі, ніби в казані з розтопленим металом. Вітрець ледве напружує опуклу поверхню вітрил, баркас, як добрий кінь, біжить рівною поверхнею. А в баркасі після «чвертки» берізки точиться спеціальна рибальська розмова.

Рибалка Мишко, здоровий хлопець років двадцяти трьох, розповідає про те, як батьки ховали його позаторік. Мишко, видно, добрий робітник і серед інших рибалок позначається своєю незвичайною культурністю. Я не чув ніколи, щоб він лаявся довго й віртуозно і здебільшого без усякого приводу, як це звичайно роблять більшість рибалок. Я помітив також, що з своєю молодою вагітною жінкою, що виходить, випинаючи вперед живота, зустрічати його на берег після ловів, він поводиться чимніше, стриманише й з більшою повагою, аніж будь-хто із тих рибалок, що мені доводилося бачити.

Мишко сплюнув після чергової шклянки берізки, перекусив солоного пузанка й почав оповідати:

— Пішли ми позаторік під осінь декількома баркасами аж до Ейського. Острови там є, а коло них островів риба добре ловиться. Взяли ми з собою бочки та сіль, ловимо між островами рибу й солимо, а ввечері — вино п'ємо. Було там наших бердянських чимало. Одного дня, коли розійшлися ми зранку рибалити, знявся страшений штурм. З наших три баркаси перекинуло, дехто потонув, а я вправився якось до берега дійти та в затишнім кутку на якорі стать.

А надвечір того дня рушала частина наших хлопців додому. І рушила з чуткою, що, мовляв, затонув Мишко геть із баркасом. Не перевіривши цієї чутки, розповіли її в Бердянському, і миттю вона до батьків донеслася і, як той грім, вразила їх. А батьки вже розповіли жінці.

Батько мій старий досвідчений рибалка, а мати — тільки мати. І почалася в сім'ї мука, суперечки. Батько не вірив: «не такий, казав, Мишко, щоб по дурному в морі загинути». А мати плаче та проситься до попа панаходу одправити. Батько все чекав якогось знаку, повідомлення, сподівався, що десь тіло знайдуть, чи баркас приб'ється, а чуток спочатку не було, а потім — чого не вигадають люди? Десятки разів приходили, десятки разів по різному розповідали і про баркас, і про тіло, але кожного

разу уїдливі запитання старого батька про прикмети, про ознаки будили в нього нові й більші сумніви:

— Живий Мишко, не скигли стара. Жени до бісового батька бабів безглуздих, що тебе з пантелику збивають.

І, нарешті, почав справді ганяти баб, бо довели матір мало не до божевілля своїми чутками, порадами, ворожінням та закликами на панаходи.

А ми собі рибу ловимо, берізку п'ємо. Поздоровшли, риби чималенько наловили, прийшов час і додому вертатись. Зустрів я вже під косою наших бердянців — здивувалися дуже.

— А по тобі батько-матір, — кажуть, — вже панаходи правлять. Геть і документи з району прийшли, що ти загинув із баркасом.

Рушив я додому, йшов на повний хід — і другого дня вдосвіта зупинився коло дому, ввійшов у хату. Матері нема, а батько спить. Трухнув я батька за плече, та й кажу: — Ану, годі спати, поможіть но, — рибу з баркаса виберемо!..

А батько підвівся, протер очі, затремтів, аж плаче, та й каже:

— Казав я старій, що Мишко по-дурному не пропаде. Не такий він, сукин син, щоб зря пропадати...

Мишко підвівся, оглянувся навколо в цім безбережнім морськім просторі, що над ним синьою мискою напнулося глибоке небо. Оглянувся навколо ще раз і сказав:

— Саме тут нам і сітку ставити.

Бовтнув якір, почалася робота.

Кінець дня й цілу ніч працювали ми коло сітки, ставили її вибирали її, а вдосвіта навантажений баркас під гарним попутним вітром наблизався до Бердянського. На обрії з'являлися нам поволі маяк, церкви, гори, а потім заблищало під ранішнім промінням чепурненьке місто. На березі вже чекала на Мишка його вагітна жінка, матір, брати, а згодом підійшов заспаний батько і, засукавши штани вище колін, заходився з усіма вибирати рибу: то в кооперацію, то на базар, а то собі на юшку. Приємно було після дванадцяти годин напруженої праці в морі лягти на пісок, простягти руки й ноги і підставити груди під гаряче сонце, під шмалкий вітер з моря, що гнав на місто куряву, мошку і всяку нечисть і наскрізь продував легені солоними пахощами морських просторів.

IV.

Як незgrabний жук, біжить, здіймаючи стовпи куряви, автобус Укравтопромторгу з міста на курорт. Пробігає вузькі вулиці Матроської Слободи, вибігає на нове шосе. По обидва боки виноградники, баштани, пораються люди, зрізаючи виноград, вибираючи кавуни та дині.

За десять хвилин автобус зупиняється серед молодих дерев, що обстутили рівними рядами курортні будівлі.

Бердянський курорт росте й будується. На недавно ще голому,

порожньому місці ростуть великі нового стилю будівлі, розбиваються парки та квітники, і хворий та стомлений люд з різних закутків країни, а здебільшого з Донбасу, сповнює курортні лікарні, інтернати, вештається по алеях, з рушниками та простирадлами стає в чергу до ванн, душів та інших курортних процедур.

Газетний кіоск і навколо нього зранку люди. Іdal'ня ЦРК з великою верандою, де приїжджий першими днями зразу ж кидеться на різноманітну озівську рибу.

На прийомі в курортних лікарів ви поринаєте в атмосферу спеціальних курортних інтересів: порад, незадоволень, скарг. Тут усе про недуги, про процедури, про цілющі властивості курортів, про здібності курортних лікарів.

Та розмови розмовами, а дійсність дійсністю. Бердянський курорт має близкучі перспективи, бо в ньому виключно вдалий збіг сприятливих умов: море з усіма його цілющими властивостями, солоні лимани, грязі, виноград і прекрасні кліматичні умови. Покищо курорт ще не досить обладнований, він біdnіший за інші старі курорти, але вже найближчими часами тут розгортається велике будівництво.

Та й тепер лунає над курортом грюкіт, брязкіт — веселий гамір будівничий. Закінчують великий інститут фізичних метод лікування, закінчили вже для нього водогінну вежу.

Одного чудового осіннього дня відбулося урочисте відкриття нового інституту. На урочисте відкриття прибули гості з столиці. Нарком та інші відповідальні робітники виголошували промови: про нове будівництво, про розвиток курортної справи, про боротьбу за здоров'я трудящого люду. Грали музики, стояв навколо інституту великий барвистий натовп курортних, а за сто кроків грюкали в беріг білі хвилі морські й розбігалися піною по піску, над головою ж зовсім низько пролітали табунами здивовані дикий качки й, оглядаючись, летіли десь далі, на озера, на косу.

Інститут фізичних метод лікування устатковано останньою зарубіжною апаратурою, всі його відділи почали вже працювати. Досвідчені люди казали, що він рівняється своїм устаткованням з першим у Радянському Союзі Севастопільським інститутом. Бердянський курорт ледве-ледве почав здобувати собі популярність серед широких мас, але вже незабаром він матиме велике значення не тільки для України, але і далеко за її межами.

Найприкріше досі — це відсутність певних вигід для курортного люду, що приїздить сюди здалека, сподіваючись на більш менш нормальні умови життя. Більших інтернатів, пансіонатів немає. Курортні приміщення можуть задовольнити дуже невелику частку з тих, що хотять лікуватися. Отож і потрапляє чужий курортний до бердянського тубільця, який поділяє погляди на курортника мого, скажім, хазяїна. Курортний, мовляв, це худобина, яку треба найретельніше стригти, не даючи йому ані найменшої вигоди. І селиться бідний люд у хатах, до культурного життя не пристосованих, платить за все дорого, хоч життя в Бердянському дешеве, і живе, забиваючи про найменші зручності мі-

ського життя. Ні водогону, ні каналізації, ні чистої кімнати, ні навіть пристойного відхідника. Все примітивно, брудно, незручно.

Особливо важко доводиться тим, хто іде з хворими, з дітьми. Той потрапляє в надзвичайно скрутне становище. Здоровому байдуже. Він має змогу переноочувати й на дворі, коли не допікає мошка або дощ, він має розвагу й відпочинок в екскурсіях, в рибальських подорожах, в мисливських мандрівках, і всього цього цілком вистачить, щоб сповнити відпукний час цілою низкою нових цікавих, незвичайних вражень.

Варто тільки вийти за місто, в приозівський степ, в околишні селища, щоб зустріти зовсім незнані нам форми життя й способи господарювання. Варто, наприклад, побувати в грецьких та болгарських колоніях, де провадиться культурне скотарство та вовняно-м'ясне вівчарство. Варто поблукати приозівським степом, зустрінути велику отару овець з пастухом та вівчарськими псами. Наслухаєтесь цікавих розмов, оповідань про громадянську війну, про Махна, що завдав Бердянському болючих ран. Нагодують вас гострою бринзою, попоїсте степового хліба, а в селі знайдете хороше вершкове масло.

По приозівських селах та колоніях розвинено досить тонке культурне прядіння вовни. Поминаючи вже такі прості й примітивні речі, як вовняні панчохи та карпетки, потрібні кожному мисливцеві чи туристові, серед тамошніх прях ви часто-густо зустрінете таку досвідчену, яка готує на продаж тонкі прекрасні білі вовняні хустки, що ними пишаються модниці наші в театрах та на концертах. Але мало хто знає про це, і ці промисли неорганізовані, нерационалізовані, коли хочете, і животіють вони покищо на щаблях примітивної кустарщини.

Курортна дифузія відбувається щоденно. Щоденно ранком через бердянський вокзал у місто вливається кілька сотень людей, навантажених речами, з надіями в очах. І щовечера з того ж таки вокзалу, разів, два чи три на тиждень, із порта на пароплаві від'їздять по всіх напрямках.

Згодом, десь там зимою, коли в об'єктивному балансі кожного мандрівника твердо залишається бодай спомини про сонце, море, повітря, виноград, рибу, пляж, ви забудете про те, що на Бердянськім вокзалі немає носія, що на ввесь поїзд є тільки один вагон з пляцкартами, що в вагонах темно, бо кондуктори запроваджують своєрідний режим ощадності на свічках, що для великого потоку людського, який щороку систематично сповнює Бердянське, як і більшість інших наших не першорядних курортів, у всякого нашого начальства залізничного й пароплавного немає нічого іншого, крім обурливо байдужного формального ставлення, не зужитих рештків тих старих поглядів, що пасажир існує для начальства, а не навпаки.

Я кажу твердо, що все це забудеться. Згодом вам навіть незручно буде перед самим собою за таке надмірно болізне ве-

редливе ставлення, хоч і до в'дливих, а все ж таки тільки дрібниць.

Головне не в цьому. Головне в тому, що відпустка збігає неприпустимо швидко. Не встигнеш ще як слід вдивитися в цікаві деталі незнаного досі життя в невиданім досі закутку нашої країни, не встигнеш як слід прочистити легені солоним здоровим морським повітрям, не встигнеш забутися про важкі й заразом милі турботи твоєї повсякденної праці, як вони знову встають і кличуть до себе.

І треба пакувати речі й виконувати тисячу дрібних, марудних обов'язків перед від'їздом.

Одного прекрасного ранку море було тихе, принадне; воно потягалося й співало ніжної пісні, ніби сонний кіт на припічку. Після обіду заграв «широкко», забіліли на морі кучері й гребінці, забухала хвиля гарматою в берег. Надвечір ми востаннє стояли на березі, і роздратована хвиля підбігала до наших міських черевиків, таких незвичливих для цього пухкого піску, що визнає тільки просту людську ногу.

А ще за годину на Бердянське впала ніч, місяць провів свою кривувату смугу від берега аж до обрію й тішився з неї. Поїзд довго стояв — напівтемний, довгий, похмурій. В нього, як комахи, метушливо лізли люди, заповняли полице, проходи, закутки. Потім поїзд пустив хмари чорного диму. Паході кам'яного вугілля вбили останні спомини про вітри над морем, про солоні аромати. Через чорні степи рушали ми тої ночі від Озівського моря до високих круч Дніпрових.

Олександер Борзаківський.